

reclame in eene witte das en eenen hoogen cylinder of een kerkboek als een langen turf zou moeten bestaan. Geen christelijke pose, maar een blijmoedig gelaat, eene conversatie, waarin niet klaagtonen over het weer, de belasting en de Bolsjewiki schering en inslag zijn, een gebed in de restauratie; waar het pas geeft: een vrijmoedig getuigenis en vooral een christelijke wandel.

Zulk eene ongekunstelde reclame moet er ook uitgaan van het christelijk gezin. De christelijke huiskamer moet een eigen cachet vertoonen, waaraan men bemerkte in eene andere omgeving te zijn.

Ik bedoel volstrekt niet, dat ze smakeloos volgehouden moet zijn met teksten. Maar is er in de christelijke huiskamer niet zoo iets, waaraan bemerkte: ze wordt geheiligd door het Woord Gods en door het gebed?

Men kan ook iedere kerk een stille reclame noemen voor het christendom. In menig modern dorp is de oude kerk nog een stomme getuige van de godsvrucht der vaderen. Als een kerk er uitziet als een pakhuis, zal dat zeker niet strekken om het publiek eenen hoogen dunk te geven van de daarbinnen beoefende godsvrucht. Praal en pracht moeten worden vermeden, maar daarom behoeft een vervelooze deur en een groezelige ruit nog niet te getuigen: „het komt er niet op aan". Wij zouden daardoor weinig eerbied toonen voor dien God, Die ook het gras des velds met schoonheid heeft bekleed.

Toch kan de Evangelisatie met deze onopzettelijke reclame niet volstaan. Zij bedoelt toch met het evangelie den zondaar in den weg te treden. Zij wil op het publiek terrein van de wereld met de zonde een strijd aandoen om de menschenziel. Waar vooral in de stad duizend vangarmen van zonde zich uitstrekken naar den mensch, daar wil zij de hand ter redding uitsteken. Van de stad geldt: „De zonde ligt aan de deur", maar ook: „Zie, ik sta aan de deur en ik klop." Van dien kloppenden Heiland hebben wij dienaars te zijn.

Natuurlijk moet de reclame niet in strijd zijn met de waardigheid van het Evangelie. Er moet niets in zijn van het: „Doet uw voordeel", waarbij de handelaar bedoelt: „doet mijn voordeel". Alle humbug moet vermeden, het moet zuiver zijn: „doelmatige bekendmaking". Soberheid is hier en op alle gebied doeltreffender dan bontheid. Voor goede reclame is kennis noodig. Minister Aalberse heeft eens gezegd: „Reclame is toegepaste volkpsychologie". Zoo bezien schuilt er in haar dan ook niets onwaardigs en vernederends meer.

In het algemeen kan men zeggen, dat openlichtsamenkomsten, lichtbeeldenvoorstellingen, zingen op straten en pleinen, openbare vergaderingen, literatuur en traktaatverspreiding, behooren tot het begrip „reclame", in den ruimsten zin genomen. Maar in dit artikel denk ik meer aan reclame in engeren zin, namelijk bekendmaking door middel van de pers, den boekhandel en de openbare aankondigingen. Over elk van deze vormen een kort woord.

De Pers. Uit den aard der zaak denk ik hierbij niet aan de christelijke, maar aan de neutrale of politieke tegen ons overstaande pers. Het heeft mij steeds verbaasd, dat van onze zijde zoo weinig gebruik gemaakt is van de pers. De advertentiekolommen bieden ons eene tribune, waar wij voor duizenden kunnen spreken. In de allereerste plaats denk ik aan onze vergaderingen. In Amsterdam hebben wij eens een avond geadverteerd in „Het Volk" (Hooftorgaan der S. D. A. P.) en eens in „De Courant" (bijblad van „De Telegraaf"). Bij deze pogingen hadden wij succes. Naar ik meen arbeid ook de Zending onder de Joden op deze wijze. Men voorkomt dan tevens, dat de zaal of het Evangelisatiegebouw geheel gevuld is met een kerkpubliek. Ach, wat zijn door het kerkje-spelen al een evangelisatie verongelukt! In een Amerikaansch blad zag ik eens in een Zaterdagavondnummer eene groote advertentie: „Go to Church to-morrow!" (ga morgen naar de kerk!). „Aanzien doet gedenken", geldt hier.

In de tweede plaats moeten wij de niet-christelijke pers gebruiken voor de aanbeveling van onze lectuur. Men zal wel eerder onze apologetische lectuur koopen, waar die Kaufmannisch wordt aangeboden, dan dat men die koopt van een colporteur of aan eene bijbeltent. Waarschijnlijk zal financieel zulk eene reclame niet renderen, maar uit evangeliseerend oogpunt ongetwijfeld. In de derde plaats kunnen wij de pers gebruiken voor het plaatsen van korte uitspraken bij wijze van advertentie. Hier moet zorgvuldig gekozen worden. Men kan een woord uit de Schrift kiezen. Maar ook in de socialistische pers en literatuur b.v. komen dikwijls merkwaardige uitspraken voor — bewijzen van onbewuste Godsbehoefte — waarop wij de aandacht moeten vestigen. Het is ongetwijfeld eene groote tactische fout geweest steeds te loeren op uitspraken, waarin socialistischen hunne godsvijandschap uitspraken om die in triumph (treurig, maar waar!) de menschen voor te houden: „Zie je, zoo groot zijn die socialistischen nu!" Was het niet veel meer in den geest van het Evangelie gehandeld, de vinger te leggen bij de citaten, waarin het menschenhart zijn innerlijke onvrede en zijn onrustig-zijn naar God uitsprekt?

De Boekhandel. In Hamburg voerde de leider

der Middernachtzending aldaar mij naar een boekwinkeltje met Schundliteratuur. En daar wees hij mij met trots aan, hoe tusschen de schandaalromannetjes ook uitgaven lagen der Middernachtzending. Hij voelde, dat het niet voldoende was, zijne uitgaven verkrijgbaar te stellen aan het bureau der Middernachtzending, maar getroostte zich de grootste moeite zijne lectuur daar te brengen, waar ze onder het oog kwamen van degenen, voor wie zij in de allereerste plaats waren bestemd. Ook op dit gebied is in Holland nog veel te doen, denk hij. Slechts aan de kiosken op straat en op de stations, de lectuur in wachtkamers etc.

De Openbare Aankondigingen. Hierbij zijn twee vormen: het aanplakbiljet en het uitgeleide biljet. Het laatste is natuurlijk ook bij ons bekend. Aanplakbiljetten worden hier echter weinig in het belang der Evangelisatie benut. In Zwolle was men gewoon voor het Evangelisatieklokje der Geref. Kerk op een boven de deur aangebracht bord het onderwerp bekend te maken. Een zeker aanbevelenswaardige methode! De middernachtzending in Hamburg beschikt over zeer goede reclamebiljetten, waarop steeds haar symbool voorkomt: „Een vuist, die een brandenden fakkel opheft". Deze publieke aankondigingen kunnen echter meer ten doel hebben, dan enkel eene vergadering bekend maken. Ze kunnen eene kernachtige gedachte onder de menschen brengen. In „Het Zoeklicht" kwam onlangs het volgende stukje voor:

De volken — geldloos. De schulden — talloos. De regeeringen — radeloos. — De belastingen — eindeloos. De politiek — karakterloos. De zeden — teugeloos. De zwendelarij — grenzeloos. De vooruitzichten — troosteloos, en dat alles omdat de tijd is — goddeloos.

Iets in dezen geest zou ongetwijfeld inslaan. Een bijzondere vorm in de Lichtreclame. Stel u voor, dat b.v. op De Dam voor de Zaterdagavondwandelaars opblijkt: „Ga morgen naar de kerk!" Och, dat geeft toch niets, zegt een lezer. Dat schijnt zoo. Maar het schijnt ook zoo, dat reclame voor Van Houten's cacao b.v. op het drinken daarvan geen invloed heeft. Het leven leert echter anders! Zoo is er op dit terrein nog veel te doen. Ook van de reclame moet gelden het Schriftwoord: „Alles moet Hem eeren!" N. B.

LITERATUUR EN KUNST.

De moderne roman.

V. De literaire beteekenis der moderne romankunst.

Waar mijn oorspronkelijke bedoeling was, met het laatste verschenen artikel over den modernen roman deze serie te besluiten, bracht een gesprek met een der tot oordeelen meest bevoegde lezers mij er toe, nog eens afzonderlijk op de zuiver literaire beteekenis der moderne romankunst terug te komen. Dat dit vijfde artikel dus eenigzins buiten het verband van 't geheel komt te staan, is gevolg van de omstandigheden.

Wil men de literaire beteekenis nagaan van een boek of een bijeenhoorende groep van werken, dan dienen vooral deze twee vragen overwogen te worden: hoe is de techniek; welke is de waarde als moment in de literatuurgeschiedenis?

Het eerste punt behandelde ik reeds in korte opsomming, toen ik aan het slot van m'n vorig artikel de vraag stelde of er dan niets goeds is in deze literatuurgroep. 't Is een belangrijke zaak, die wel eenige nadere bespreking verdient. Want wel is zielsmotie de eerste voorwaarde voor een literaire uiting, wil zij den rang van kunstwerk verdienen, maar daarnaast staat toch de even onafwijshbare eisch, dat ook de vorm van artistiekeit blijk geven moet. In dit opzicht nu heeft de moderne romankunst, naar ik geloof, alle recht op onzen lof. De techniek van de groote meenderheid is meesterlijk. Wat de blijvende beteekenis van de tachtigers-richting in onze letterkunde is, het streven naar vormschonheid en psychologische diepte, is ook de verdienste van den modernen roman. De taal is vaak een symphonie van klanken, de rhytmiek doet u denken aan een dancetel dans van fluiserende feen, de stijl schittert als een prisma, waarin een zonnestraal valt. Vele karakterschetsen zijn van een ontroerende psychologische zuiverheid; diepe menschenkennis wordt er door fijne ontleding geëvenaard. Ook treft u herhaaldelijk de goede verhouding in de lichteffecten, die over een toneel vallen. Naast en tusschen de handelende personen, wier doen uw aandacht vraagt, staan nevenfiguren, die de omgeving van het sterk gekleurde centrum door hun lichtere kleurentint verfrischen en daardoor meer leven brengen in het geheel en meer natuurlijkheid. Volkomen in overeenstemming met de nieuwere opvatting is ook de handeling het karakter te doen dragen van een moment-opname; niet, als in de oudere literatuur een lange inleiding noodig te achten om bij den lezer personen, omgeving en tijd van handeling te introducereen, maar hem ineens te plaatsen voor den hoofdpersoon, om wien dan gaandeweg de noodige omgeving vanzelf wel ontstaat. Dit is een voordeel van gewicht. Al te veel vroegen in vroegere boeken de bijzaken de aandacht en verliezen de auteurs zich in onnooig decoratief. Nu staat de actie, de kern van het geheel op

den voorgrond, nu ziet ge perspectief, nu spreekt de hoofdpersoon zelf en niet de schrijver in zijn plaats.

Deze en dergelijke technisch goede hoedanigheden, die ik thans in 't algemeen aangeef, zijn in verschillende met name te noemen romans aan te wijzen. Een boek als Margot Antinks, „'t Geluk hangt als een druiventros" bereikt hierin zelfs schier het volmaakte. En ieder, die eenige literaire of artistieke aanvoeling heeft, zal met groote dankbaarheid deze voortreffelijke eigenschappen der moderne romankunst waardeeren, als de schoone vrucht van den veel belovenden bloesem der tachtiger jaren. Ook de christen. Want nimmer heeft het Christendom vijandig gestaan tegenover schoonheidsontroering. Juist omdat de christen in het wezenlijk schoone, dat door den mensch wordt voortgebracht, een naglimp ziet van het feit, dat die mensch is van Gods geslacht, is hij toegankelijk voor den invloed en de bekoring ervan. En dat wij als christenen de onmiskenbare vormschonheid van den modernen roman niet waardeeren, zelfs een gevaar achten, is dan ook niet, wijl we geen oog ervoor hebben en geen schoonheidsbesef kennen, maar omdat de roman onder en achter die schittering van zijn vorm de meest verderfelijke en met onze overtuiging strijdende gedachten predikt. Ge erkent met bewondering de kleurenpracht van den paddenstoel, maar dat verlokt u niet, omdat ge weet, dat hij doodelijk vergiftig is. Evenzeer als ik u nu aanraden zal zulk een paddenstoel zelfs niet aan te raken, evenzeer ontraad ik u de lezing van den modernen roman, en dring er op aan, dat ge uw kinderen met klem ertegen waarschuwen zult. Maar dat neemt niet weg, dat we zijn uiterlijke schoonheid erkennen en kunnen bewonderen. De zuiver literaire beteekenis van technische uitnemendheid, is, naar ik geloof, in den modernen roman zeer groot.

Ten aanzien van de tweede vraag, welke die waarde van den modernen roman is als moment in de literatuurgeschiedenis, komen we tot een geheel andere conclusie. In dit opzicht is weer heel merkwaardig het in een vorig artikel genoemde „overzicht" van Mevr. van Ammers Kueller in de „Socialistische Gids". Zij verwijst daar naar een gezegde van Couperus, waarin hij verklaart, dat de roman, in zijn tegenwoordigen vorm heeft uitgediend en gedoemd is te verdwijnen. Dit getuigenis, des te eigenaardiger, waar Couperus zelf de vader is van den modernen roman, houdt niets meer of minder in dan de verklaring, dat de nieuwere proeven van het soort zoodanig verworden zijn, dat ze geen levensvatbaarheid hebben. Ik geloof, dat Couperus hierin zeer juist ziet en zijn oordeel vooral den tendenz-roman gelden mag. Want de schrijfters, die met zooveel fanatisme haar ideeën tot strijd-leuzen maken van haar romanheldinnen, staan daar te vechten voor een zaak, die, voorzover ze te verwezenlijken is, eigenlijk al lang is beslist. Het recht der vrouw is erkend, haar begeerte, naar haar individualiteit het leven te bestemmen is volkomen te bevredigen. Elke betrekking staat voor haar open; de Universiteit ontsloot voor haar niet alleen de collegezaal, maar ruimde haar zelfs hoogleeraarszetels in, de balie, de kansel, de operatiezaal bieden de vrouw evengoed plaats als den man. Wat de romanciers nu nog verder propageeren is evenzeer een illusie, als de bolsjewistische heilstaat en evenzeer een revolutionaire utopie. Haast zit er iets nalfs in dat doorslaan der moderne schrijfters. Ze worden zoo'n beetje loggevoet van Don Quichot, die in de lucht stond te slaan. Maar daarmee heeft haar werk ook eigenlijk z'n literaire waarde verloren, het mist fundeering en is geen literatuur-uiting, die blijvende beteekenis heeft. Het krijgt in de literatuurgeschiedenis een plaatsje onder het tendenz-werk, dat wel spiegel is van den tijd waarin het is geschreven, maar evenmin bouwende kracht in zich heeft als de ideeën, die het predikt. De groote ontwikkelingslijn loopt er langs, niet endoor.

Dit is vooral duidelijk te zien, als ge let op de internationale literatuur van de laatste jaren. Mevr. v. Ammers wijst er op, dat het „geweldige geluid" van den tijd, dien we doorleefden aan onze romanschrijfters schijnt te zijn voorbijgegaan. 't Is volkomen waar. Pijnlijk staat haar productie in tegenstelling met de romankunst die de buitenlandse literatuur der latere jaren heeft voortgebracht. Daarin laaien de vlammen van den oorlogsbrand. Door de aderen der buitenlandse romans jaagt de koorts der oorlogswonden, daarin slapen de vrouwen het zwart gewaad der rouw schreiende voort, daarin sterven de verweeste kinderen van den honger. Alle gedachten en begeerten der vrouwen zijn aan het front, bij de mannen, de verloofden, de broeders. Clara Viebig, ook een romanschrijfster, schildert met machtige penseelstreken al het hartverscheurend leed dat de vrouwen van haar volk verplettert. Stilgebauer doet de jonge dame der gegoede standen naar de veldlazareten snellen, om met liefdevolle toewijding de schroeide wonden der stervende landszonen te verbinden. Zij heeft ook „durf", maar die uit zich in haar gaan naar de vuurlinie, dwars door een hel van kogels, om den getroffen soldaat daar weg te halen.... Gelijksortige toneelen gaven ook de Fran-